

**ФОНЕТИЧНИЙ І ГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ ОСВОЄННЯ
ВІДОНІМНИХ ДЕРИВАТИВ-АНГЛІЦИЗМІВ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ ТА В МОВЛЕННІ**

У статті розглянуто питання освоєння на фонетичному та графічному рівні відонімних дериватів-англіцизмів. Було здійснено спробу визначити основні способи графічної та фонетичної передачі відонімних-англіцизмів та дослідити варіативність відонімних утворень у фонетико-графічній системі української мови.

Ключові слова: онім, дериват, транслітерація, транскрипція, наближення, фонема, апелятив.

В українську мову, як і в інші слов'янські мови, останнім часом потрапляє все більше й більше англіцизмів. Особливо це стосується різних терміносистем, де для номінування різних понять використовується саме англomовна лексика. Але, окрім терміносистем, номінативні одиниці-англіцизми проникають в інші сфери мови та в мовлення.

Проникнення іншомовних елементів в українську мову й мовлення – це складний процес, який являє собою не просто перехід уже готових одиниць до мови-реципієнта, а багатоступеневе освоєння запозичених одиниць на різних рівнях мови. Відтворення ономастичних запозичень та їхніх похідних графічними засобами мови-реципієнта є досить складною проблемою і має свою специфіку порівняно із запозиченнями-апелятивами.

У сучасній українській мові проблемою адаптації іншомовних запозичень займалися багато мовознавців, таких, як Ю. Жлуктенко, С. Федорець, Л. Архипенко, О. Муромцева та ін. Велику увагу приділено вивченню фонетико-графічної адаптації запозичень, зокрема англomовного походження. Так, серед науковців, які вивчали відтворення запозичених власних назв та їх похідних з точки зору фонологічного пристосування, можна згадати А. Гудманяна, І. Бойчука, Л. Сосніну. Але незважаючи на певні досягнення у сфері вивчення англіцизмів на фонетичному й графічному рівнях, мовознавчих студій, присвячених дослідженню адаптації саме онімів та їх дериватів у фонетико-графічній системі української мови та мовлення, майже немає. Потрібно також зауважити, що особливо цікавими для вивчення є відонімні похідні – і ті, що стали невід'ємною частиною українського лексичного складу, і ті, що залишились тимчасовими елементами мовлення. З погляду їх фонетико-графічної адаптації, цікавим для дослідження є той факт, що на відповідному рівні освоєння спостерігається достатньо висока варіативність передачі англomовних онімів та їх дериватів в українській мові й мовленні. З огляду на вищезазначене й зважаючи на поширеність відонімних утворень-англіцизмів в українській мові та мовленні, вважаємо тему обраного дослідження актуальною.

За мету роботи ставимо вивчення ступеня адаптації відонімних утворень (ВУ) англomовного походження та варіативності їхньої передачі у фонетико-графічній системі української мови.

Метою роботи зумовлені такі завдання, як аналіз наявних студій з дослідження фонетико-графічної адаптації англійських запозичень, визначення основних способів графічної та фонетичної передачі відоніматив-англіцизмів та дослідження варіативності ВУ у фонетико-графічній системі української мови.

Адаптація онімів та, зокрема, відонімних утворень насамперед супроводжується варіативністю у їхньому фонетичному оформленні в мові-реципієнті. Так, Л. Сосніна говорить, що, оскільки звукова система мови є первинною, а письмова вторинною, при запозиченні імені логічно керуватися принципом досягнення фонетичної близькості до оригіналу [7, с. 5]. Більшість запозичених відонімних дериватив підкорюється традиційним правилам передачі запозичуваних одиниць в українській мові. Серед найчастіше застосовуваних способів передачі виділяють транскрипцію та транслітерацію з метою повного або часткового пристосування англійської вимови, графіки та орфографії до української.

Але оскільки фонологічні системи англійської та української мов мають багато відмінностей, то дуже часто знаходимо невідповідності на фонологічному рівні запозичених відонімних одиниць в українській мові. Саме тому деяким лексемам, запозиченим з англійської мови, властиві певні хитання у вимові та написанні, особливо на початковому етапі їх функціонування в мові-реципієнті: в основі одних варіантів лежить прагнення носіїв мови-одержувача читати запозичене слово відповідно до правил рідної орфографії; інші варіанти з'являються внаслідок певної звукової трансформації – імітації іншомовної вимови з використанням звуків рідної мови [6, с. 57]. О. Павленко також наголошує на тому, що основним чинником модифікації фіксації інонімів є неадекватність фонетичних систем української мови й лінгвальної системи, що виступає джерелом запозичення іноніма, а також неможливість дібрати необхідний графемний еквівалент для запозичення на письмі [5, с. 84].

Зважаючи на труднощі та неоднозначність у вимові й написанні ВУ в українській мові та мовленні, система їх передачі в мові-реципієнті потребує комплексного дослідження фонетично-графічної структури відонімів. Ю. Фернос пише, що англо-українські графічні відповідники характеризуються як стабільністю, так і тенденцією до варіантності. Протягом усієї історії запозичення власних назв українською мовою ці відповідники склалися у мікросистему, тенденції якої діють і на сучасному етапі розвитку мови [8]. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави говорити про те, що українська мова має достатні фонологічні ресурси для передачі англійських відонімних утворень. Так, англійські графеми B, D, L, M, F, R, P, T, S дістали позначення Б, Д, Л, М, Н, Ф, Р, П, Т, С відповідно, тому їх відтворення не викликає суперечок у мовознавців. Наприклад, *бруцельоз* ← *Bruce*, *дальтонізм* ← *Dalton*, *манчестер* ← *Manchester*, *Вікторіанство* ← *Victoria*, *гербалайф* ← *Herbalife*, *ловелас* ← *Lovelace*, *баскєрвілл* ← *Baskervill*, *шевіот* ← *Cheviot*, *плімутрок* ← *Plymouth Rock*.

Але разом з тим не всі англійські фонемні знаходять відповідні субститути, через це для передачі деяких англійських фонем застосовують принцип наближення (апроксимації). Так, через те, що не всі англійські фонемні знаходять відповідні субститути, значні труднощі виникають при передачі таких англійських фонем, як [θ], наприклад, *Withering* – *вімерит* – *візерит*, [h]: *Hampshire* – *хемпшир* – *гемпшир*,

та |w|: *уотергейт* – *вотергейт* – *Wategate*, які, як бачимо з прикладів, в українській мові позначаються по-різному.

Ю. Фернос зазначає, що існує цілий ряд графем без стабільних відповідників, з варіантним позначенням. Авторка пояснює це тим, що одну й ту ж графему можна передавати як власне графемою, так і співвідсною з нею фонемою. Не можемо з цим не погодитися, оскільки спостерігаємо таку ж варіативність серед запозичених відонімних дериватів: *Gilbert* – *гілберт* – *джілберт*. І. Бойчук акцентує увагу на питанні, якою базою передачі користується українська мова для відтворення онімів та їх похідних. Науковець припускає, що в силі залишається попередня середньоєвропейська база на основі латинської мови, в якій тепер, однак, переважає не німецький або французький вплив, а вплив англійської мови [1, с. 8]. Питання вибору бази передачі дійсно є актуальним, оскільки дійсно українська мова характеризується наявністю варіантів передачі відонімних апелятивів зокрема в тих випадках, коли основа для творення апелятива від оніма графічно збігається у декількох мовах. Так, поряд із апелятивами *гілберт* та *джілберт* функціонує варіант *Жільбер* у вислові *синдром Жільбера*, який теж має графічну основу *Gilbert*. Але оскільки в назву хвороби лягло ім'я французького лікаря і базою передачі є французька мова, то бачимо, що використаним способом передачі оніма є транскрипція, на відміну від варіантів *гілберт* та *джілберт*, де перший апелятив було транслітеровано, а у другому транслітерація поєдналася з транскрипцією, зважаючи на те, що базою передачі у даному випадку є англійська мова.

Наявність фонетико-графічної варіативності ВУ-англіцизмів в українській мові та мовленні також спричинена відсутністю фіксованих норм вимови онімів та їх похідних у самій англійській мові, оскільки англійська вимова є дуже різноманітною у різних частинах світу. Так, класичним її зразком вважають британський варіант. Як зазначає А. Гудманян, кирилична транскрипція англомовних власних назв у більшості випадків орієнтована на південноанглійський тип вимови [4, с. 83]. Але, як відомо, цей варіант вимови не є досить поширеним, бо поряд із класичним варіантом мови та вимови спостерігаємо американський варіант, австралійський, новозеландський та інші. Автор пояснює таку диференційованість консерватизмом англійської орфографії, історичний розвиток якої призвів до її суттєвого розходження у вимові. Інколи, зазначає А. Гудманян, варіативність у перекладі онімних одиниць пояснюється суб'єктивністю перекладача при відтворенні оніма чи його деривата [3, с. 45]. Так, прикладом цього чинника є дериват *сандвіч*, який утворився у процесі деономатизації прізвища англійського графа Sandwich, який віддавав перевагу бутербродам з двох шматків хліба та прошарком масла. Р. Гіляревський та Б. Старостін у своєму довіднику «Иностранные имена и названия в русском тексте» стверджують, що передача англійського а |æ| через російський а має досить довгу традицію. Автори вважають, що оскільки у російській мові немає фонем |æ|, доказом на користь передачі а |æ| → а є збереження графічного вигляду імені [2, с. 25]. А оскільки у фонетичній системі української мови також немає фонем |æ|, то можна припустити, що цей принцип передачі є актуальним і для української мови. Однак, багато перекладачів відтворюють це запозичення у варіанті *сендвіч*, посилаючись на також давню традицію передачі англійського а |æ| через українське е, навіть у

позиції після приголосних. Цей принцип останнім часом набуває все більшої сили та є домінантним. Так, бачимо появу нових дериватів в українській мові, складовою частиною яких став апелятив *сендвіч*: *сендвіч-панелі*, *сендвіч-димохід*. Також прикладами відтворення у двох варіантах англійського **a** є відоміні одиниці *макінтош* / *мекінтош*, *гампшир* / *гемшир*.

Певні труднощі при графіко-фонетичній передачі викликає також фонема |w|, яка позначається літерою **w**. За давньою традицією прийнято передавати дану фонему через українську літеру **в**: *веллінгтонський*, *вашигтонський*, *Вілсон* та інші оніми і їх похідні. Але з іншого боку при передачі важливе значення має диференціація англійських літер **v** та **w**. Через це останнім часом спостерігається сильна тенденція до передачі **w** українською **у**. Так, ілюстрацією цього факту є відоміне утворення *уотергейтський скандал*, яке утворилося від назви готелю Watergate, що став словотворчою базою у формі суфіксоїда *-гейт* для інших дериватів. Отже бачимо, що в більшості випадків ця власна назва та її деривати передається українською літерою **у**: «Вони [політичні конкуренти] були викриті й арештовані, виник «уотергейтський скандал» [<http://buklib.net/component/>] або «Уотергейтський скандал» підірвав престиж республіканців і на президентських виборах 1976 р.» [<http://readbookz.com/book/167/5155.html>]. Але подекуди в деяких джерелах зберігся варіант передачі **w** у даному онімі та його дериватах через українське **в**: «Стеження за Ющенком: український вотергейт, якого не буде», такий заголовок своїй статті дала газета «Українська правда» [<http://www.pravda.com.ua/news/2004/08/10/3001760/>]. Очевидно, це можна пояснити не типовістю для української мови нагромадження кількох голо-сних, оскільки це спричиняє порушення норм милозвучності, прикладом чого є відомім *бравнінг*: «Але пронизує тіла та сама лють, міцна і чиста, замість шабель рука взяла холодний бравнінг комуніста», – пише у своїх рядках Микола Бажан [<http://ukrevcult.livejournal.com/12590.html>].

Цікавим прикладом передачі англійського **w** в українській мові вважаємо ВУ *вранглер(и)*, основою виникнення якого стала назва американської фірми Wrangler, що виготовляє джинси. За фонетичними правилами англійської мови **w**, що стоїть на початку слова перед **г**, не вимовляється, як, наприклад, у англійському прізвищі Wright, тому правильним методом передачі цієї назви була б транскрипція *ренглер* (або *ранглер* за більш застарілою традицією). Але до українського мовлення потрапляє варіант повної транслітерації, який не відповідає жодному з правил: «Я готовий віддати 25 баків за натуральні вранглери чи дізеля» [<http://forum.ck.ua/viewtopic.php?p=2356983>]. На нашу думку, це явище можна пояснити необізнаністю та недостатнім рівнем грамотності широкого загалу.

Іншим прикладом позамовного чинника, що вплинув на появу варіативної передачі відоміних утворень є дериват *левайси* (*левіси*), що утворився також від назви фірми Levi's, що також виготовляє джинси. Досить часто за радянських часів в українському мовленні фігурував варіант *левайси*, який порушував англійське правило читання літери **i** в англійській мові, яка читається як дифтонг [ai] лише у відкритих складах. Та за допомогою такої неправильної вимови носії мови-реципієнта здійснили спробу передати іншомовний стиль звучання даної власної назви, що згодом перейшла до класу апелятивів зі значенням «джинси». У сучасному мовленні поряд

із правильним варіантом *levic* за традицією продовжує вживатись варіант *levaic*: «На цьому спекулюють доморошені фірмачі, котрі виготовляють “вранглери” і “левіси” на “Малій Арнаутській»» [<http://www2.kreschatic.kiev.ua/?id=2384&page=6>] та «Проте ті самі класичні левайси або вранглери пасують під піджак, туфлі та навіть галстук» [<http://forum.te.ua/showthread.php?t=98679&page=2>].

Таким чином, фонетичне та графічне освоєння відонімних англіцизмів відбувається за загальним принципом освоєння англомовних запозичень і пристосування їх до фонетично-графічної системи української мови. Однак, освоєння саме відонімних утворень позначене певними особливостями, які полягають у наявності різних варіантів відтворення їх в українській мові та мовленні. Ця варіативність обумовлюється як інтралінгвальними, так й екстралінгвальними чинниками. Так, до внутрішньомовних чинників належить відсутність певних фонем у мові-реципієнті та дія норм милозвучності української мови. А до позамовних чинників належить суб'єктивність перекладача, неграмотність та необізнаність носіїв мови-реципієнта та тенденція до імітування іншомовної вимови засобами конотованої фонетичної та графічної передачі. Трапляються також випадки, коли фонетико-графічні норми допускають наявність декількох варіантів передачі того чи іншого ВУ, пояснюючи це тим, що один з варіантів більш близький до вимови даного утворення у мові-донорі, а інший варіант, зумовлений консерватизмом графічної системи англійської мови, відбиває графічне оформлення відонімного деривата. Отже, роблячи висновок, слід сказати, що проблема передачі відонімних утворень-англіцизмів в українській мові є досить складною, оскільки у деяких випадках поєднуються декілька способів відтворення, а також відхилення від загальних норм.

Література

1. Бойчук І. В. Адаптація французьких онімів в українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 / І. В. Бойчук. – Донецьк, 2002. – 20 с.
2. Гиляревский Р. С. Иностранные имена и названия в русском тексте : справочник / Н. С. Гиляревский, Б. А. Старостин. – М. : Международные отношения, 1969. – 214 с.
3. Гудманян А. Г. Відтворення ономастичних запозичень / А. Г. Гудманян // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія романо-германської філології. – Ужгород, 1994. – Вип. 1. – С. 43–47.
4. Гудманян А. Г. Реалізація англійської фонем [h] і [x] графічними засобами української мови (на матеріалі власних назв) / А. Г. Гудманян // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : [зб. наук. праць]. – Ужгород, 2000. – Вип. 2. – С. 83–88.
5. Павленко О. А. Варіативність графемно-фонетичної інтерпретації екзотизмів на українському лінгвальному ґрунті / О. А. Павленко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 84–87.
6. Сергєєва Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. А. Сергєєва. – Х., 2002. – 250 с.

7. *Сосніна Л. В.* Адаптація англійської онімної лексики в російській мові другої половини ХХ початку ХХІ : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 / Л. В. Сосніна. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

8. *Фернос Ю. І.* Складні випадки відтворення англійських онімів в перекладах : [матеріали інтернет-конференції] ; [Електронний ресурс] / Ю. Фернос // Соціум. Наука. Культура, Філологічні науки – 2012. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-filol-nauk-fernos-yui-skladni-vipadki-vidtvorennya-angliyskih-onimiv-v-perkladah/>.

Nesterenko D. Yu. Phonetic and Graphic Aspects of Adaptation of English Onomastic Derivatives in the Ukrainian Language and Speech

The problems of adaptation of English onomastic derivatives at the phonetic and graphic level are examined. The works by modern scientists covering the issues of phonetic and graphic adaptation of English borrowings are analysed. The attempt was made to define the main ways of phonographic realization of English onomastic derivatives by means of phonetic and graphic system of the Ukrainian language.

Key words: onim, derivative, transliteration, transcription, approximation, phoneme, common noun.

Нестеренко Д. Ю. Фонетический и графический аспекты освоения отонимных дериватов-англицизмов в составе украинского языка и в речи

В статье рассматриваются вопросы освоения на фонетическом и графическом уровне отонимных дериватов-англицизмов. Была произведена попытка определить основные способы графической и фонетической передачи отониматов-англицизмов и исследовать вариативность отонимных образований в фонетико-графической системе украинского языка.

Ключевые слова: оним, дериват, транслитерация, транскрипция, аппроксимация, фонема, апеллятив.